

ARAB TILIDA FE'L MAYILLARI (حروف الجزم –

Axborot Texnologiyalari va Menijment Universiteti o'qituvchilari –

A. Begmamatov, J. Murodov

Anotatsiya Mazkur maqolada arab tilining grammatikasidagi eng muhim qoidalardan biri – حروف الجزم jazm harflari batafsil yoritiladi. Xususan, لَمْ، لَمَّا، لَا harflari mudori' fe'lni majzum holatga keltirish qoidalari, ma'nolari, ishlatilishi va misollari yoritiladi. Bu harflar fe'l mayllarining majzum holatini hosil qiladi va arab nutqi hamda adabiyotida keng qo'llaniladi. Maqola zamonaviy o'qitish usullariga asoslanib, bu harflarning tilning aniqligi va ifoda boyligidagi o'rnini aks ettiradi.

Kalit so'zlar: حروف الجزم majzum mayli, jazm harflari, arab grammatikasi, mudori, fe'li, inkor, buyruq.

Kirish Arab tili grammatikasida mudori' fe'lning mayllari marfu', mansub, majzum va amr jumla tuzilishining asosini tashkil etadi. Majzum – fe'lni sukun yoki harf tashlash orqali o'zgartiradi va bu holat maxsus harflar حروف الجزم yordamida hosil bo'ladi. Bu harflardan لَمْ va لَمَّا inkor uchun, لَا النَّاهِيَّة buyruqni inkori uchun, لَا الأَمْر esa buyruq yoki talab uchun ishlatiladi. Ushbu bo'limda faqat bitta fe'lni jazm qiluvchi harflarga to'xtalamiz, ularning qoidalari va amaliy misollarini ko'rib chiqamiz.

Asosiy qism

لَمْ jazm harfi bo'lib, mudori' fe'lni jazm qiladi, uni inkor qiladi va zaminini o'tmishga aylantiradi. Bu harf sukun bilan yoziladi va fe'lni majzum qiladi. Odatda, o'tmishdagi harakatni inkor qilish uchun ishlatiladi.

Misol uchun لَمْ يَكْتُبُ الطَّالِبُ الْوَاجِب Talaba vazifani yozmadi. يَكْتُبُ – majzum maylda, oxirgi harakat sukun bilan. لَمْ تَذْهَبِ فَاطِمَةُ إِلَى السُّوقِ Fatima bozorga bormadi. Bu harf arab adabiyotida va kundalik nutqda o'tmishdagi hodisalarni inkor qilish uchun keng qo'llaniladi.

لَمَّا – jazm harfi bo‘lib, mudori‘ fe‘lni jazm qiladi va inkor qiladi, lekin bu inkor hozirgi zamongacha zamon talabiga qadar davom etadi va kelajakda sodir bo‘lishi mumkin. Bu harf لَمْ dan farqli o‘laroq, inkorning davomiyligini bildiradi. Misol tariqasida لَمَّا يَصِلُ الْقَطَارُ Poyezd hali kelmadi – va kutilmoqda. يَصِلُ – majzum, sukun bilan. جَاءَ الْوَقْتُ وَلَمَّا يَبْدَأُ الدَّرْسُ Vaqt keldi, lekin dars hali boshlanmadi.

لَا النَّاهِيَةُ – jazm harfi bo‘lib, taqiq (nehi) bildiradi, ya’ni biror harakatdan to‘xtatishni talab qiladi. Odatda ikkinchi shaxs (sen/siz) uchun ishlatiladi va fe‘lni majzum qiladi. لَا تَكْذِبْ! Yolg‘on gapirma! لَا تَخْرُجْ فِي الْمَطَرِ Yomg‘irda chiqma! Bu harf Qur‘on oyatlarida va tarbiyaviy matnlarda keng qo‘llaniladi, masalan: رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا (Robbano, bizni ayblama).

لَا أَمْرٌ – jazm harfi bo‘lib, buyruq yoki talab bildiradi. Ko‘pincha uchinchi shaxs (u/ular) uchun ishlatiladi va fe‘lni majzum qiladi. Bu harf kisk bilan yoziladi. لِيَكْتُبَ الطَّالِبُ Talaba yozsin! يَكْتُبْ – majzum, sukun bilan. لِيَتَدْرَسُوا جَيِّدًا Yaxshi o‘qinglar! Bu harf Qur‘on va adabiyotda فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ U sabab bilan cho‘zsiz. Jazm o‘lchovlari jadvali umumiy Sog‘lom oxirgi: يَكْتُبْ → يَكْتُبُ. Mu‘tal oxirgi: harf tashlash (يَسْعَى → يَسْعَى). nun tashlash (يَكْتُبُونَ → يَكْتُبُوا).

Xulosa

لَمْ, لَمَّا, لَا النَّاهِيَةُ harflari arab tilining majzum maylini hosil qiluvchi eng muhim grammatik vositalardan biridir. Ular nafaqat fe‘lning shaklini o‘zgartirib, uni sukun yoki harf tashlash orqali majzum holatga keltiradi, balki jumlagacha chuqur ma’no qatlamlari qo‘shadi: o‘tmishdagi harakatni inkor qilish (لَمْ), hozirgacha davom etayotgan inkor va kelajakdagi imkoniyatni bildirish (لَمَّا), taqiq va ogohlantirish (لَا النَّاهِيَةُ) hamda uchinchi shaxs uchun buyruq yoki tilak shaklida talabni ifodalash (لَا أَمْرٌ) imkonini beradi.

Bu harflar arab tilining aniqligi, ixchamligi va ifoda boyligini ta’minlovchi asosiy mexanizmlardir. Ular yordamida bir necha so‘z bilan murakkab fikr, hissiyot yoki ijtimoiy talabni ifodalash mumkin bo‘ladi. Masalan, oddiy “yozmadi” o‘rniga لَمْ يَكْتُبْ shakli o‘tmishdagi aniq inkor bilan birga voqelikning keskinligini ta’kidlaydi; لَا تَكْذِبْ esa nafaqat taqiq, balki axloqiy me’yorlarni eslatuvchi kuchli chaqiriq sifatida

eshitiladi. Bugungi kunda arab tilini o'rganuvchilar uchun bu harflarni to'g'ri tushunish va qo'llay olish juda muhimdir. Chunki tilning klassik va zamonaviy shakllarini bog'laydi, Qur'on tili, klassik adabiyot va kundalik nutqda barqaror ishlatiladi, jumla tuzilishida aniqlik va ixchamlikni ta'minlaydi.

To'g'ri ishlatilgan حروف الجزم yosh avlodda nafaqat grammatik madaniyatni shakllantiradi, balki aniq va lo'nda fikrlash ko'nikmasini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular tilga hurmat, so'zning o'z o'rnida ishlatilishi va ifodaning mas'uliyatini anglash kabi qadriyatlarni singdirishga xizmat qiladi. Bu to'rtta harf arab tilining nafaqat grammatik, balki madaniy va intellektual merosining ajralmas qismi bo'lib qoladi. Ularning o'rganilishi va to'g'ri qo'llanilishi tilni faqat vosita sifatida emas, balki fikr va madaniyatni ifodalashning kuchli quroli sifatida qadrlashga yordam beradi. Bu bilim va ko'nikma bugungi globallashtirilgan dunyoda arab tilini chuqur o'zlashtirishga intilayotgan har bir kishi uchun muhim poydevor hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Халидов Б.З., “Учебник арабского языка”, Ташкент, “Ўқитувчи”, 1985 г.
2. Ковалев А.А., Шарбатов Г.Ш. “Учебник арабского языка”, Москва, “Восточная литература” РАН, 1998 г.
3. Н.И. Иброхимов, М. Юсупов “Араб тили грамматикаси”, 1,2 жилдлар, Тошкент, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 1997-2002
4. Абдужабборов А. «Араб тили дарслиги», Тошкент, 2007;
5. А. Boymurod o'g'li., Vergleichende analyse der Werke von Antara Ibn Shaddad in der Arabischen Literatur, ihrer stellenbereich und ihre Bedeutung in der Gegenwart, - GOLDEN BRAIN, 2025
6. Bekmuradovich, S. A. (2025). The usage of modern educational technologies in teaching a foreign language in higher educational institutions. Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali, 1(2), 180-184.

7. Begmamatov A., ARABISCHE LITERATUR IM VII. UND XVIII.
MITTELJAHRHUNDERT - GOLDEN BRAIN, 2025 Issn: 2181-4120 Volume 3 |
Issue 1 | 2025